

GINTAUTAS VYŠNIAUSKAS

Klaipėdos universitetas

AVEMPACE: ARABŲ LAISVAMANIO LAIPTAI Į DANGŲ

Avempace: The Staircase to Heaven of Arab Free-thinker

SUMMARY

The article presents the 12th century Arab philosopher, scientist, poet and physician Ibn Bajja (Avempace) to the Lithuanian reading community; for he significantly influenced not only the development of Arab and Jewish philosophy but also that of the West. Nevertheless, as the survey of the Lithuanian philosophical literature shows, in Lithuania this philosopher is hardly known: mentioned only in one monograph on early medieval philosophy. In order to fill in the gap, the article proposes some concise information concerning Ibn Bajja's life and philosophy. Starting with his political philosophy of Platonic origin it turns to his Peripatetic metaphysics and epistemology which constitutes the basis for eudemonistic ethics. In it Ibn Bajja teaches that living even in a bad state, the philosopher is able to reach genuine happiness by ascending the staircases of spiritual forms, or essences, up to the divine actual intellect and uniting with it. The article ends with some critical approaches to Ibn Bajja's theory and prospect for some further inquiry.

SANTRAUKA

Straipsnyje supažindinama su XII a. arabų filosofu, mokslininku, poetu ir gydytoju Ibn Bajja (lot. *Avempace*), padariusiu didelę įtaką ne tik arabų ir žydų, bet ir Vakarų filosofijos bei mokslo raidai. Lietuviškų filosofijos šaltinių apžvalga rodo, kad šis žymus mąstytojas Lietuvoje vis dar beveik nežinomas. Jis tik prabėgomis minimas vienoje ankstyvųjų viduramžių filosofijos istorijai skirtoje monografijoje. Siekiant užpildyti šią filosofinės žinijos spragą, straipsnyje pateikiami biografiniai Ibn Bajja'os duomenys, informacija apie jo platoniską politinę filosofiją, peripatetinę metafiziką ir pažinimo teoriją kaip etikos pamatą. Ibn Bajja moko, kaip gyvendamas prastoje valstybėje filosofas gali pasiekti tikrąją laimę, pažinimo formų laiptais pakildamas iki pat dieviškojo veikiančiojo intelekto ir su juo susiliedamas. Straipsnis baigiamas kritinėmis pastabomis ir tolimesnio tyrimo perspektyvos nurodymu bei išvada.

RAKTAŽODŽIAI: Ibn Bajja (Avempace), Aristotelis, forma, pažinimas, esmė, Spinoza, Akvinietis.

KEY WORDS: Ibn Bajja (Avempace), Aristotle, forma, cognition, essence, Spinoza, Aquinas.

IVADAS

Versdamas į lietuvių kalbą Tomo Akviniečio *Sumos prieš pagonis* trečiosios knygos 41 ir 43 skyrių¹ apie atskirtųjų substancijų pažinimą, susidūriau su man dar nežinomu arabų filosofu, vadinamu Avempace. Iš Akviniečio pasisakymų apie jį supratau, kad tai filosofijos istorijai svarbus asmuo, todėl nutariau

ištirti man prieinamus su juo susijusius šaltinius ir tyrimų rezultatais pasidalinti su skaitytojais, kurie domisi viduramžių filosofija, ypač Akviniečio veikalais. Juk papildoma informacija apie asmenis, su kuriais jis polemizuoja, praturtina ir pagilina jo (ir ne tik jo) tekstų supratimą.

LIETUVOJE BEVEIK NEŽINOMAS ARABŲ FILOSOFAS

Avempace – tai sulotynintas XII a. arabų mąstytojo vardas. Vardo originalo lotyniška transkripcija yra: *Abû Bakr Muhammad Ibn Yahyà ibn as-Sâ'igh at-Tûjîbî Ibn Bajja* (esama ir šiek tiek kitokių transkripcijų). Literatūroje dažniausiai randamas sutrumpintas variantas – Ibn Bajja (Badža). Šio vardo nerasime nei Antano Rybelio redaguotoje *Filosofijos istorijos chrestomatijoje*, nei Wladysławo Tatarkiewicziaus *Filosofijos istorijoje*, nei Romano Plečkaičio *Lietuvos filosofijos istorijos* pirmajame tome *Viduramžiai – Renesansas – Naujieji amžiai*. Vis dėlto yra ženklų, kad ši mūsų filosofijos žinių spraga pradėta užpildyti: 2010 m. pasirodė Dalios Marijos Stančienės ir Juozo Žilionio monografija *Ankstyvoji scholastika: ugdymo filosofijos metmenys*, iš kurios galima sužinoti, kad Ibn Bajja buvo Andalūzijos peripatetikas², Averrojus (Ibn Rušdas) modifikavo jo pasiūlytą žmonių skirstymą į tris klases³, jo mokinys buvo žymaus žydų filosofo Mošės Maimonido mokytojas⁴. Be to, monografijoje prabėgomis užsimenama, kad mąstymą Ibn Bajja aiškino kitaip negu Averrojus⁵. Informacijos nedaug, bet gera pradžia – pusė darbo. O pradėtą darbą dera tęsti.

Todėl pradžiai keletas biografinių duomenų. Gimė Ibn Bajja Saragoose. Tikslī gimimo data nežinoma – minėtoje monografijoje apytikriai nurodyti 1070 metai⁶; Josepas Puigas Montada straipsnyje Stanfordo filosofijos enciklopedijai nurodo 1081–1085 metus; žymus prancūzų medievistas Alainas de Libera – XI a. pabaiga⁷; tarsi jam prieštaraudamas, Toledo universiteto Islamo studijų vadovas Mashhadas All-Allafas rašo, kad Ibn Bajja gimė 1106 metais⁸. Nesutariama ir dėl jo mirties metų: vieni tyrinėtojai nurodo 1138, kiti 1139 metus. Keletas viduramžių šaltinių pasakoja, kad jį baklažanu nunuodijo virėjas, įsakytas Abū al-‘Alā’ Zuhro, senos dvaro gydytojų dinastijos atstovo. Priežastis – profesinis pavydas: mat Ibn Bajja buvo ne tik filosofas, bet ir puikus gydytojas, farmakologas, matematikas, astronomas, politikas ir poetas.

Atrodo, kad ir rašytojai nebuvo abejingi jo gabumams. XIII a. istorikas Ibn al-Qifī (mirė 1248 m.) pasakoja, jog garsus Andalūzijos rašytojas Al-Fath Ibn Khaqanas (mirė 1134 m.) su Ibn Bajja pasielgė nesąžiningai: gavęs geranorišką poeto sutikimą įtraukti jo kūrinis į po-

ezijos antologiją *Rubinių vėrinys*, panaudojo jį piktam – poeto kompromitavimui, apibūdindamas jį kaip islamo neigėją, netikintį nei „Alacho knyga“, nei žmogaus prisikėlimu iš mirusiųjų⁹; tyrinėjantį dangaus kūnus ir Žemės klimatų ribas; teigiantį laiko amžinumą, o žmogų laikantį augalu¹⁰. Šioje charakteristikoje juntama nemaža nuodų porcija, tiesa, kitokių negu gydytojų pagamintų ir paslėptų baklažane, bet, atsižvelgiant į laikotarpį, ne mažiau pavojingų. Filosofas nuo jų nenumirė, bet atsidūrė kalėjime, iš kurio jį ištraukė Ibn Rušdo tėvas. „Šitas tėvas, – cituoja vieną Ibn Rušdo biografą Ernestas Renanas, – nežinojo, kad atėjus laikui jo sūnus taps dar didesniu eretiku“¹¹.

Teiginiai, kad filosofas negerbia Korano ir netiki prisikėlimu – tai įskundi-

mas, o štai teiginys, kad anas žmones laiko augalais – pašaipas. Bet iš kur ir kaip jį galėjo atsirasti? Ir ką galėtų reikšti? Juk Blaise'as Pascalis žmogų pavadino *mąstančia nendre*¹², bet niekas dėl to jam nepriekaištauja; priešingai, gėrissi šios poetiškos metaforos grožiu. Ibn Bajja'os metafora nėra tokia žavi. Iš pirmo žvilgsnio ji net atstumianti. Mat arabų mąstytojas žmogų, tiksliau, kai kuriuos žmones, vadina ne šiaip sau augalais, o piktais augalais, trumpiau tariant, piktžolėmis. Tiesa, šią metaforą jis ne pats sukūrė, bet pasiskolino iš savo pirmtako Al Farabio (870–950). Ką jį reiškia ir kokias funkcijas atlieka Ibn Bajja'os filosofijoje, galima suprasti panagrinęjus jo traktatą *Tadbīr almutawahhid*¹³, kurį būtų galima apibūdinti kaip arabiškas variacijas Platono *Valstybės* tema¹⁴.

TRYS YDINGOS VALSTYBĖS POŽYMIAI

Traktato pradžioje, vadovaudamasis Platonu¹⁵, Ibn Bajja valstybes suskirsto į keturias blogas ir vieną teisingą. Ją nuo kitų galima atskirti pagal tai, kad joje nėra teisininkų ir gydytojų¹⁶. Ir priešingai, kuo santvarka blogesnė, tuo šių profesijų atstovų yra daugiau ir jie labiau gerbiami bei įtakingi. Teisingoje valstybėje kiekvienas pilietis užimtas ta veikla, kuriai labiausiai tinka. Todėl jo mintys ir veiksmai visada teisingi, o elgesys dorybingas. Kadangi čia visi mąsto ir veikia teisingai, neatsiranda skirtingų nuomonių, nekyla ginčų ir konfliktų. Kitose valstybėse, priešingai, viešpatauja klaidingos nuomonės ir prietarai, verda ginčai, liepsnoja konfliktai ir niekas nesielgia teisingai. Jeigu tokioje valstybėje pilietis susiformuoja kitokią negu daugumos

nuomonę, tai jį reikia vadinti piktžole¹⁷ (dabar jis vadinamas disidentu arba neteisingai mąstančiu). Bet labiausiai šis vardas tinka tiems, kurie susiformuoja ne tik skirtingą, bet ir teisingą nuomonę.

Teisingoje valstybėje piktžolių nėra. Čia jos neturi dirvos – klaidingų nuomonių ir konfliktų įvairovės, kurioje galėtų užderėti. Todėl piktžolių nebuvimas yra trečias, greta teisininkų ir gydytojų nebuvimo, teisingos valstybės požymis. Tik geroje valstybėje visi galėtų būti laimingi, o blogoje niekas nesijaučia laimingas, nes jos diegiama tvarka deformuoja žmogaus prigimtį. Bet laimės, pasak Aristotelio, trokšta visi¹⁸. Vadinasi, norint pasiekti visuotinę laimę, reikėtų pakeisti valstybę. Tačiau masės to padaryti negali, nes tiesa joms nežinoma; atskiras in-

dividas, net jeigu jis žino tiesą (priklauso „piktžolių“ kategorijai), per silpnas ką nors pakeisti valstybėje. Jis turi vienintelę realią galimybę – emigruoti, kaip daro dauguma verslesnių mūsų tautiečių. Tačiau ir kitoje valstybėje jam iškiltų ta pati problema, nes tokios teisingos valstybės, apie kurią kalba arabų filoso-

fas, niekur nėra. Vadinasi, lieka paskutinė viltis, kad pasilikus šioje, galbūt kaip nors įmanoma asmeninė laimė¹⁹. Traktate *Vienišiaus vadovas* Ibn Bajja moko, kaip prastoje valstybėje tapti laimingu. Norint tą mokymą suprasti, būtina atsižvelgti į jo metafizinę epistemologiją, konkrečiau, į dvasinių formų teoriją.

FORMŲ HIERARCHIJA

Trečioje minėto traktato dalyje Ibn Bajja rašo, kad egzistuoja keturios dvasinių formų rūšys: 1) grynos ir niekaip nesusijusios su materija; 2) grynos, bet susiliečiančios su materija; 3) materialūs mąstymo objektai; 4) pavidalai. Pirmasis jis tapatina su dangaus kūnais, antrasis – su veikiančiuoju ir įgytuju intelektu, trečiasis – su bendrosiomis sąvokomis, arba universalijomis, ketvirtasis – su sveiko proto, vaizduotės ir atminties produktais, įsiterpusiais tarp materialųjų mąstymo objektų ir aukštesniųjų formų.

Formos yra svarbiausi žmogaus rūpesčių objektai. Kiekvienas privalo rūpintis savo kūno forma, individualia dvasine ir bendra dvasine forma. Dauguma labiausiai rūpinasi kūniškąja, todėl nelabai skiriasi nuo gyvulių. Kitiems labiausiai rūpi individuali dvasinė forma. Šie yra kilnūs ir didžiadvasiai. Tačiau geriausi yra tie, kurie siekia grynų intelektualinių tikslų, nesusijusių su jokiais kūniškais malonumais. Jie yra filosofinės prigimties. Tik jiems skirta pasiekti aukščiausią žmogiškosios prigimties tobulumą ir tikrąją laimę.

Nesunku pastebėti, kad ši žmonių klasifikacija pakartoja Aristotelio pateiktą gyvenimo būdų suskirstymą: „Daugu-

ma žmonių yra vergiškos prigimties – jie pasirenka gyvulių gyvenimą. [...] Kilnūs ir veiklūs žmonės pasirenka garbę [...]. Trečiasis gyvenimo būdas yra filosofo tyrinėtojo gyvenimas...“.²⁰ Kad tik pastarajame glūdi tikroji žmogaus laimė, aišku iš šių Aristotelio žodžių: „...laimė yra veikla... atitinkanti aukščiausios dorybės reikalavimus, o tai yra aukščiausios mūsų sielos dalies veikla. Jau buvo sakytą, kad ta veikla – tai kontempliacija. [...] Juk ir protas yra aukščiausias iš mums būdingų dalykų, o iš pažinimo objektų aukščiausi yra tie, kuriuos pažįsta protas“.²¹ Kad aukščiausia laimė glūdi pažinime ir mąstyme, Aristotelis dar kartą patvirtina *Metafiziką* pradėdamas teiginiu: „Visi žmonės iš prigimties geidžia žinoti“, o vėliau tame pačiame traktate Dievą apibūdinamas kaip *mintį, mąstančią save pačią*²². Vis dėlto, ko gero, aiškiausiai šiuo klausimu jis pasisako ankstyvajame veikale *Protreptikas, arba Paraiginimas filosofuoti*: „... niekas, kas dieviška ir palaiminta, nebūdinga žmonėms, išskyrus tai, kiek mumyse yra proto ir suvokimo, ir vien tai verta pastangų: vien tai iš mūsų savasties atrodo esant nemirtinga, ir vien tai dieviška. [...] Juk „protas dievas mumyse“... Taigi mums lieka arba filosofuoti, arba, pasakius gyvenimui sudie,

iš čia išeiti, nes visa kita atrodo esant didelė kvailystė ir šlamštas“.²³

Tas, kuris nusprendė dar kurį laiką čia pasilikti ir siekti tobulumo bei laimės, pasak Ibn Bajja'os, privalo pasirūpinti visomis savo formomis, nes „kūno veiksmas žmogus egzistuoja, dvasiniai veiksmai jį sukilnina, o intelektualiniai padaro dievišką ir dorybingą“²⁴. Tačiau nedera pamiršti, kad teikiantieji pirmenybę kūniškai egzistencijai niekada nepasieks galutinio tikslo. Ibn Bajja įsitikinęs, kad laimingų tarp jų nėra. Dvasingas žmogus atlieka kūniškus veiksmus

ne dėl jų pačių: dėl jų pačių jis atlieka dvasinguosius veiksmus. Tačiau ir jis negali pasiekti tikslo, nes jo dvasingumas užterštas kūniškumu. Todėl filosofas atlieka dvasingus veiksmus ne dėl jų pačių: dėl jų pačių jis atlieka intelektualinius (pažinimo) veiksmus.²⁵ Pastaraisiais jis išsiskiria iš pirmųjų dviejų kategorijų žmonių. „Kai jis pasiekia galutinį tikslą, t.y. kontempliuoja paprastas intelektines substancijas²⁶ ... tampa vienas iš jų. Tada jį galima vadinti tiesiog dievišku, nes jis yra netekęs visų juslinių mirtingos būtybės savybių“²⁷.

KAIP PASIEKIAMAS DIEVIŠKUMAS

Kad pasiekų tikslą, filosofas privalo bendrauti tik su panašiais į save ir kiek įmanoma vengti ryšių su žemesniųjų klasių atstovais. Bet kadangi prastoje valstybėje tikras filosofas yra itin retas paukštis, tai jam būtina susitaikyti su mintimi, jog gyvenimą teks nugyventi vienetvėje²⁸. Bet ar toks gyvenimas neprieštarauja žmogaus kaip ζῶον πολιτικόν prigimčiai? Ibn Bajja pripažįsta, kad pats savaime atsiskyrimas ir vienetvė yra blogybė (nuodas), bet priduria, kad tam tikrais atvejais ji veikia kaip vaistas. Būtent toks atvejis yra gyvenimas prastos valstybės valdomoje visuomenėje. Tokios visuomenės įtaka žmogui yra patogeninė, kenksminga prigimčiai, todėl nuo jos tiesiog būtina atsiriboti, siekiant išsaugoti ir išplėtoti tai, kas žmogaus prigimtyje geriausia. O geriausia joje tai, kuomet jis išsiskiria iš kitų gyvūnų.

Kaip gyva ir juntanti būtybė žmogus priklauso gyvūnų giminei, bet joje išsiskiria rūšiniu požymiu – gebėjimu protauti. Būtent „sąvokinis pažinimas“²⁹ jį

išskiria iš kitų gyvūnų. Sąvoka yra mąstymo forma, apimanti tam tikros objektų grupės esminius požymius. Todėl sąvokų konstravimas yra ne kas kita, kaip esmių abstrahavimas iš materialių objektų. Būtent jis yra žmogaus tobulėjimo variklis. Į savo laimės viršūnę – susijungimą su veikiančiuoju intelektu – žmogus pakyla pažinimo formų laiptais, atremtais į materiją, bet kylančiais į grynąjį idealumą. Pirmoji pakopa – tai juslėse esančios pažinimo formos; antroji – esančios vaizduotėje, arba vaizdiniai; trečioji – atmintyje esančios pažinimo formos. Pirmosios pakopos formose daugiausia kūniškumo ir mažiausia idealumo. Kiekvienoje aukštesniojoje – vis mažiau kūniškumo ir daugiau idealumo. Intelekte esančiose pažinimo formose, nors jos vadinamos materialiomis, kūniškumo nėra.

Kopdamas nuo žemesnio ant aukštesnio laiptelio žmogaus protas atlieka tą patį pažinimo veiksma – abstrahuoja esmę, vis labiau ją atitraukdamas nuo ma-

terialumo: pirmiausia kūno pavidalą, toliau – individualią formą, galiausiai – bendrąją formą, kurioje materialumo visiškai nėra. O jeigu analizė joje aptiktų ką nors materialaus, tai esmės abstrahavimo veiksmą būtų galima kartoti tol, kol bus pasiekta grynai ideali, jokios materijos nepaliesta esmė. Ji būtinai egzistuoja, nes Aristotelis draudžia judėjimą į begalybę³⁰. Visiškai laisva nuo materialumo esmė ir bus ne ko nors kito, o paprastos intelektualinės, arba atskirtosios, substancijos esmė, tiksliau, ji bus pati toji substancija, nes

paprastoje substancijoje nėra nieko kito, išskyrus esmę (dar yra jos esatis, į kurią nereikia kreipti dėmesio kaip į savaime suprantamą visiems esiniams bendrą dalyką). Taip kildamas idealių pažinimo formų laiptais, arba, kitaip tariant, studijuodamas mokslus, filosofas savo galimybių intelektu pasiekia veikiančiuoju intelektu vadinamą paprastą intelektualinę substanciją ir su ja susilieja, pasiekdamas didžiausią žmogaus prigimčiai pasiekiamą tobulumą ir patirdamas didžiausią žmogui pasiekiamą džiaugsmą.

IBN BAJJA'OS TEORIJOS KRITIKA

Jau Ibn Bajja'os amžininkai Ibn Tufaylis (lot. *Abubacer*, apie 1110–1185) ir Ibn Rušdas (lot. *Averojus*, 1126–1198), pripažindami didžiulius mąstytojo nuopelnus, atkreipė dėmesį į kai kuriuos jo teorijos vidinius nesklandumus ir neišbaigtumą. Vis dėlto bendras jo filosofinės sistemos vaizdas pakankamai aiškus. Jos tikslą ir priemones galima išreikšti trimis žodžiais: „vienijimasis“, „atsiribojimas“ ir „mokslinis pažinimas“. „Mokslinis pažinimas“ reiškia esmių abstrahavimą judant vis didesnio apibendrinimo ir idealizacijos kryptimi, kol pasiekiamas tikslas – vienijimasis su žemiausia dangiška ja intelektine substancija, veikiančiuoju intelektu, tikruoju visų universalijų, arba bendrųjų sąvokų, savininku. Tačiau norint visa tai realizuoti, prastoje valstybėje būtina atsiriboti nuo visuomenės.

Filosofijos istorija rodo, kad šis arabų mąstytojo projektas nėra vien teorija. Tiesa, ji sunkiai verifikuojama, nes kaip užfiksuoti ir iširti to ar kito vienišiaus kontempliacijas, išmatuoti ir palyginti jo patiriamą džiaugsmą? Vis dėlto kai ku-

rių filosofų biografijos rodo, kad savo gyvenimus jie nugyveno taip, tarsi vadovautųsi svarbiausiais Ibn Bajja'os traktato *Vienišiaus vadovas* principais. Čia paminėsiu tik vieną ryškiausių pavyzdžių, XVII a. žydų kilmės olandų filosofą Benediktą Spinozą (1732–1677)³¹, savo pažiūromis neįtikusį nei žydams, nei krikščionims (aiškūs „piktžolės“ ir tikro filosofo požymiai): ir vieni, ir kiti jį laikė eretiku. Žydai atskyrė nuo sinagogos ir prakeikė, o krikščionys draudė skaityti jo veikalus: protestantai juos degino, o katalikai įtraukė į draudžiamų knygų sąrašą (*Index librorum prohibitorum*). Gyvenime Spinoza nesiekė nei šlovės, nei pinigų, stengėsi gyventi aplinkinių nepastebėtas, bendravo su siauru mokslo žmonių rateliu³². Tačiau įdomiausia tai, kad Spinoza ne tik gyveno tarsi laikytųsi Ibn Bajja'os rekomendacijų, bet ir plėtojo labai panašią epistemologiją. Abiems filosofams pažintinė veikla yra kelias į tikrąją laimę. Abu to kelio pradžia laiko juslinį pažinimą. Abu įsitikinę, kad juo einant, galima pasiekti tikslą – didžiausią

tobulumą ir aukščiausią laimę. *Traktate apie intelekto tobulinimą* Spinoza rašo: „Visų pirma mums būtina visas mūsų idėjas išvesti iš fizinių dalykų arba iš realių esmių, judant, kiek tai įmanoma, priešasčių eilėmis nuo vienos realios esmės prie kitos realios esmės...“³³; o *Etikos* penktosios dalies dvidešimt ketvirtąja teorema teigia, kad „kuo daugiau pažįstame atskirus daiktus, tuo daugiau pažįstame Dievą“³⁴. Ibn Bajja kalba kiek kitaip, tačiau bendra nuostata lieka ta pati – filosofams, kurie tais laikais buvo mokslo žmonės, dieviškų dalykų pažinimas įmanomas ir siektinas kaip svarbiausias gyvenimo tikslas.

Ši nuostata, skelbianti, kad Dievo karalystė yra tiesioginis mokslinio tyrimo objektas, Tomui Akviniečiui atrodo nepriimtina. Jis ją kritikuoja *Sumoje prieš pagonis, Petro Lombardo sentencijų keturių knygų komentare, Teologijos sumoje, Svarstytuose klausimuose Apie tiesą ir Boetijaus traktato Apie Trejybę komentare*³⁵. Tiesa, jis nesako, kad Dievo ir angelų apskritai negalima pažinti. Jis sako, kad jų negalima pažinti taip, kaip moko Avempace, ir jeigu jis galėtų susipažinti su Spinozos požiūriu, tai tikriausiai pridurtų: „ir Spinoza“. Kaip Akvinietis mąsto angelų pažinimą ir kaip kritikuoja Avempace požiūrį – kito straipsnio tema.

IŠVADA

Trumpa Ibn Bajja'os biografijos ir kūrybos apžvalga patvirtino straipsnio pradžioje išsakytą spėjimą, kad šis arabų mąstytojas yra svarbus filosofijos istorijos veikėjas, kurio idėjos darė nemažą įtaką arabų žydų ir krikščionių filosofijos raidai. Tos įtakos, nors ir netiesioginės,

pėdsakai pastebimi net naujųjų amžių filosofijoje. Todėl išsamesnė informacija apie jo asmenį ir kūrybą lietuvių kalba – pageidautina. Vienas iš tolimesnio Ibn Bajja'os filosofijos tyrimo šaltinių yra minėti tiesioginio jo oponento Tomo Akviniečio darbai.

Santrumpos Tomo Akviniečio veikalų:

SCG – Summa contra Gentiles
Sent. – Scriptum super IV libros Sententiarum magistri Petri Lombardi

S. Th. – Summa Theologiae
De verit. – Quaestiones disputatae: De veritate
De Trin. – Expos. Super librum Boethii de Trinitate

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Pirmasis publikuotas žurnale *Logos* Nr. 66, p. 82–95; antrasis – šiame žurnalo numeryje.
- ² D. M. Stančienė, J. Žilionis. *Ankstyvoji scholastika: ugdymo filosofijos metmenys*. – Vilnius: VPU leidykla, 2010, p. 286.
- ³ Ten pat, p. 287.
- ⁴ Ten pat, p. 322.
- ⁵ Ten pat, p. 301.
- ⁶ Ten pat, p. 286.

- ⁷ Alain de Libera. *La philosophie medievale*. – Paris: PUF, 1993, p. 147.
- ⁸ http://pi.academia.edu/MashhadAlAllaf/Papers/438595/Ibn_Baja_Avempace_on_the_Solitary_Being lankyta 2011 m. liepos 25 d.
- ⁹ Ernestas Renanas rašo: „Mistinės teorijos, kurias Ibn Bajja netrukus išdėstys savo *Vienišiaus vadove*, visos jau išsakytos al Farabio filosofijoje. Žmogaus tikslas – vienijimasis su protu (vei-

- kiančiuoju intelektu), – vienijimasis, kuris žingsnis po žingsnio darytųsi vis glaudesnis. Žmogus tampa pranašu tada, kai suyra jį nuo to intelekto skirianti siena. Tokią palaimą galima pasiekti tik šiame gyvenime; tubulas žmogus šioje žemėje apdovanojamas už savo tobulumą; visa tai, kas pasakojama apie pomirtinį gyvenimą, yra tik pasakos“. Žr. Э. Ренан. *Аверроэс*. С французского языка перевел В. Н. Михайлов. // *Аверроэс. Отровержение отровержения*. – С арабского языка перевел С. И. Еремеева. – Киев–Санкт-Петербург: УЦИММ-Пресс, АЛЕТЕЙЯ, 1999, с. 636–637.
- ¹⁰ Žr.: <http://plato.stanford.edu/entries/ibn-bajja/ibn-bajja-bibliography.html> lankyta 2011 m. liepos 25 d.
- ¹¹ Э. Ренан. *Аверроэс*, с. 678.
- ¹² Blaise Pascal. *Mintys*. Iš prancūzų kalbos vertė A. Tamošaitis. – Vilnius: Aidai, 1997, p. 110.
- ¹³ Pavadinimas sunkiai išverčiamas. Egzistuoja keli į lietuvių kalbą sunkiai išverčiami vertimai į anglų kalbą: *Rule of the solitary*, *The conduct of the solitary*, *Governance of the solitary*, *Biography of a solitary being*. D. M. Stančienė ir J. Žilionis minėtoje monografijoje naudoja pavadinimą *Atsiskyrelis gyvenimas*. Tačiau viduramžių atsiskyrelis labiau asocijuojasi su tyruose garbinančiu Dievą asketu, o ne su jį mokslinius tyrinėjimus ir apmąstymus pasinėrusiu filosofu. Todėl manau, kad pavadinimas *Vienišiaus gyvenimo vadovas* būtų tikslesnis.
- ¹⁴ Svarbiausias traktato idėjas perteiksiu remdamasis vertimo į anglų kalbą fragmentais, pateiktais Mashhad Al-Allafo monografijoje *The Essential Ideas of Islamic Philosophy: A Brief Survey*. – USA: Edvin Mallen Press, 2006.
- ¹⁵ Platonas. *Valstybė*. Iš senosios graikų kalbos vertė J. Dumčius. – Vilnius: Pradai, 2000, p. 176–177.
- ¹⁶ Vadinas, gydytojai turėjo už ką pykti ant savo kolegos: jis ne tik juos pranoko savo gydymo menu, bet ir pašalino iš savo idealios valstybės.
- ¹⁷ Atrodo, kad būtent tai turėjo omeny Ibn Khaqanas, ironiškai pareiškdamas, kad Ibn Bajja žmogų laiko augalu.
- ¹⁸ Aristotelis. *Nikomacho etika*. Iš senosios graikų kalbos vertė J. Dumčius. // Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 65 (I, 4; 1095a 20-25).
- ¹⁹ Pasak Ibn Rušdo (lot. Averroes), Ibn Bajja buvo pirmas iš jam žinomų mąstytojų, kėlęs klausimą – ar įmanoma netikusioje valstybėje tapti laimingu, o jeigu įmanoma, tai kaip? – ir bandęs jį atsakyti. Žr.: Mashhad Al-Allaf. *The Essential Ideas of Islamic Philosophy: A Brief Survey*, p. 260.
- ²⁰ Aristotelis. *Nikomacho etika*, p. 67 (I, 5).
- ²¹ Ten pat, p. 263 (X, 7; 1177a 15-25).
- ²² Aristotle. *Metaph.*, XII, 9; 980a, 1074b 34. Translated by W. D. Ross. // *The Basic Works of Aristotle*, ed. R. McKeon. – New York: Random House, 1941, p. 689, 885.
- ²³ Aristotelis. *Protreptikas, arba Paraginimas filosofuoti*. Iš senosios graikų kalbos vertė M. Adomėnas. // *Naujasis židinys*, 1993, Nr. 10, p. 17.
- ²⁴ Mashhad Al-Allaf. *The Essential Ideas of Islamic Philosophy: A Brief Survey*, p. 269.
- ²⁵ Ten pat.
- ²⁶ Scholastai juos vadina atskirtosiomis, nematerialiosiomis substancijomis ir angelais.
- ²⁷ Mashhad Al-Allaf. *The Essential Ideas of Islamic Philosophy: A Brief Survey*, p. 269. Taip Ibn Bajja išplėtoja Aristotelio mintį: „Taigi, jeigu protas, palyginti su žmogumi, yra dieviškas, tai ir protui paklūstantis gyvenimas, palyginti su žmogaus gyvenimu, yra dieviškas“. Aristotelis. *Nikomacho etika*, p. 264 (X, 7; 1177b 25-30).
- ²⁸ „Gaila, kad Prancūzijos licėjaus mokinys arabas nežino, kad XI a. pabaigoje *Lettre d’adieu* ir *Régime du solitaire* autorius Ibn Bajja skelbė dvigubą – filosofo ir visuomenės, filosofo ir religijos atskyrimą ir kad vien dėl to, atitinkdami visada labai vertinamą „ėjimo į kraštutinumus“ techniką, jo vienalaikiai laikė jį, sakytum, „nelaimę“ ir dar jam prikaišiojo, kad jis atsisakė visko, kas nurodyta dieviškajame Įstatyme, [...] „studijuodamas vien tik matematiką, medituodamas tik apie dangaus kūnus [...] ir nepaisydamas Dievo“, – rašo šiulaikinis prancūzų medievistas Alainas de Libera knygoje *Viduramžių mąstymas*, iš prancūzų kalbos vertė B. Demkutė ir kt. – Vilnius: Logos, 2001, p. 67.
- ²⁹ „Pastarojo neturi nė vienas gyvūnas, o vaizduotę kai kurie turi.“ Aristotelis. *Apie sielą*. Iš senosios graikų kalbos vertė V. Sezemanas. // Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 386 (III, 3; 428a 25).
- ³⁰ Aristotle. *Phys.*, VIII, 5; 256a 17, in *The Basic Works of Aristotle*, p. 367.
- ³¹ Kitais pavyzdžiais galėtų būti Sorenas Kierkegardas, Arthuras Schopenhaueris, Friedrichas Nietzsche.

³² Daugiau informacijos apie Spinozos gyvenimą ir kūrybą žr. Romanas Plečkaitis. *Gamta ir žmogus dedukcinėje vizijoje*. // Benediktas Spinoza. *Etika*. Iš lotynų kalbos vertė R. Plečkaitis. – Vilnius: Pradai, 2001, p. 339–352.

³³ Бенедикт Спиноза. *Трактат об усовершенствовании разума*. Перевод с латинского Я. М. Боровского. // Бенедикт Спиноза. *Избранные*

произведения в 2-х томах, т. 1 – Москва: Государственное издательство политической литературы, 1957, с. 353-354.

³⁴ Benediktas Spinoza. *Etika*, p. 322.

³⁵ SCG III, sk. 41, 43; *Sent.* 2, d. 17, q. 2, a. 1, со.; 4, d. 49, q. 2 a. 7, ad 12; *Th.* I, q. 88, a. 2, со.; *De verit.* q. 18, a. 5, ad 8; *De Trin.* pars 3, q. 6, a. 4, со.